

MPRA

Munich Personal RePEc Archive

LABOR AND CAPITAL AS ELEMENTS OF PRODUCTIVE FORCES

Irina Filippova

Vladimir Dahl East-Ukrainian National University

2012

Online at <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/47502/>

MPRA Paper No. 47502, posted 10. June 2013 14:53 UTC

ПРАЦЯ І КАПІТАЛ ЯК ЕЛЕМЕНТИ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ

Стаття присвячена аналізу взаємовідносин трудового потенціалу і капіталу в аспекті відтворювальних процесів і перспектив соціально-економічного розвитку. Не тільки через виробництво, але і через споживання виявляються зв'язаними трудовий потенціал і капітал. Проте якщо у виробництві цей зв'язок позитивний, то в споживанні відображаються всі суперечності елементів продуктивних сил, а точніше – їх активного елементу і капіталу як інституціонального феномена.

Ключові слова: праця, капітал, продуктивні сили, відтворювальні процеси, економічне зростання

Постановка проблеми. Очевидно, що при постійній нормі прибутку на безперервно зростаючий капітал слідством буде перманентне зростання частки суспільного продукту, привласнюваної власниками речовинних чинників. Це означає неминуче порушення балансу доходів праці і капіталу, що приводить до скорочення відтворювального споживання. За допомогою моделі Калдора можна визначити частку підприємницького прибутку в національному доході, при якій будуть створені умови збалансованого економічного зростання в Україні. Проте, не дивлячись на тенденцію зниження значень цього показника, фактичні його значення значно перевищують цей критерій [19]. При цьому слід помітити, що прихильники неокласичного напрямку виправдовують прибуток як факторний дохід новаторством (як розумів це Й. Шумпеттер) і ризиком підприємця; проте новаторство явно зовсім не властиве вітчизняному бізнесу. Більш того, ступінь морального і фізичного зносу основних засобів в базових галузях промисловості України свідчить про регресивну, а не прогресивну роль персоніфікованого капіталу [14].

У цьому плані найважливішою методологічною задачею є чітке визначення критеріїв ефективності економічної системи; з одного боку, в традиційному розумінні під цим мається на увазі ефективність використання обмежених ресурсів, проте в цьому визначенні нечітко позначена мета функціонування економіки.

Якщо виходити з такої мети, як задоволення потреб, то при такому підході ринкова економіка виявиться украй неефективною, оскільки ступінь задоволення потреб зворотним чином пов'язана з рівнем диференціації доходу. Ігнорування структури потреб і ступеня їх задоволення по різних категоріях населення неминуче веде до некоректного розуміння ефективності. Не можна вважати ефективною економіку, в якій залишаються незадоволеними базові потреби (нормальні житлові умови, їжа, охорона здоров'я) більшої частини населення, оскільки мета, сформульована вище, не досягається, хоча при цьому може спостерігатися зростання ВВП.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми взаємозв'язку економічного і суспільного розвитку знаходяться в центрі уваги багатьох економістів і соціологів [1, 2, 3, 4, 8, 10, 11, 12, 16, 19], проте дотепер немає єдності між ними у методології аналізу, прогнозування і регулювання процесів соціально-економічного розвитку. Це пов'язане не тільки з різноманіттям точок зору, але, перш за все, з ігноруванням проблем соціального розвитку сучасної економічної теорією [16]. Явна невідповідність її базових постулатів найбільш прогресивним сучасним концепціям [5] стає гальмом на шляху розвитку не тільки суспільства, але і його економічної підсистеми, оскільки економічний розвиток не може відбуватися на фоні соціальної деградації.

Метою статті є аналіз взаємовідносин трудового потенціалу і капіталу в аспекті відтворювальних процесів і перспектив соціально-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Найважливішим критерієм ефективності економіки є якість трудового життя. З погляду відтворювальної ефективності в першу чергу повинні задовольнятися потреби тих, хто безпосередньо бере участь в суспільному виробництві; це логічно, оскільки в умовах скорочення чисельності цих суб'єктів – носіїв трудового потенціалу і робочої сили – буде відбуватися звуження відтворювального процесу.

Дійсно, навіть якщо прийняти неокласичну виробничу функцію Кобба–Дугласа, то при будь-якій еластичності заміщення факторів повне виключення праці не представляється реальним. Оскільки творчої компонентою продуктивних сил є праця, а вироблений капітал є засобом підвищення її продуктивності, очевидна його допоміжна, а не основна роль в процесі створення доданої вартості.

Зниження доданої вартості при скороченні пропозиції праці і зростанні обсягів капіталу відбувається при будь-якій еластичності заміщення; причому, навіть якщо темпи зростання капіталу значно перевершують темпи зниження пропозиції праці, функція буде опуклою, тобто, починаючи з певної крапки, матиме убуваючий характер [16, С. 116].

Якщо ж розглядати виробничу функцію Леонтьєва, то заміщення праці капіталом у принципі неможливе; основною проблемою є співвідношення продуктивності чинників, забезпечуюче їх повну зайнятість [16, С. 117].

Отже, пропозиція праці – найважливіший чинник економічного зростання. Загальноприйнято вважати, що об'єм пропозиції праці залежить від ставки заробітної платні. У цьому сенсі представляє інтерес рівняння регресії (1) із статистично значущими коефіцієнтами, яке показує вплив двох чинників на об'єм пропозиції праці в Україні за період з 1996 по 2010 рр. [16, 17]:

$$y = 3.6 \cdot x_1 + 0.07 \cdot x_2 - 2.66, \quad (1)$$

де y , x_1 , x_2 – коефіцієнти зростання щодо відповідних показників 1995 року: y – чисельності економічно активного населення; x_1 – чисельності населення у віці від 25 до 44 років; x_2 – реальної ставки заробітної плати (у цінах 1995 р.).

Згідно моделі (1), вирішальним чинником пропозиції праці в Україні є не ціновий, а демографічний чинник – чисельність населення у віці 25–44 років. Але саме ця вікова група в Україні демонструє найбільш виражену тенденцію скорочення чисельності; при цьому – парадокс – за даними Держкомстату реальний ВВП в Україні росте. Навіть якщо допустити, що виробнича функція економіки України є функцією Кобба–Дугласа з високою еластичністю заміщення чинників, то і в цьому випадку «зростання» ВВП все-таки залишається «загадковим», оскільки ступінь зносу основного капіталу в базових галузях економіки України досягла критичних значень, що є однією з основних причин зростання витрат виробників.

Той факт, що недостатність інвестицій, а не зростання ставки заробітної плати, є негативним чинником попиту на працю в Україні, підтверджується рівнянням регресії (2) із статистично значущими коефіцієнтами [16, 17]:

$$y = -0.275 \cdot x_1 + 1.4 \cdot x_2, \quad (2)$$

де y – відносне зростання незадоволеного попиту на робочу силу; x_1 – відносне зростання реальної ставки заробітної плати; x_2 – відносне зростання обсягів інвестицій в основний капітал:

$$y = \frac{L_t^D}{L_{t-1}^D}; \quad x_1 = \frac{W_t}{W_{t-1}}; \quad x_2 = \frac{I_t}{I_{t-1}}.$$

(L_t^D , L_{t-1}^D – попит на ринку праці в поточному і попередньому періоді, відповідно; W_t , W_{t-1} – ставка заробітної плати у відповідних періодах; I_t , I_{t-1} – інвестиції в поточному і попередньому періодах).

З рівняння (2) видно, що вплив ставки заробітної платні є незначним порівняно з впливом динаміки обсягу інвестицій. Якщо ж розглянути не ланцюгові індекси зростання показників, а індекси їх зростання щодо 1995 р., то динаміка попиту на працю в Україні описується наступним рівнянням регресії (коефіцієнти статистично значущі):

$$y = -75.2 \cdot x_1 + 16.49 \cdot x_2 - 1.4 \cdot x_3 + 73.37 \quad (3)$$

де y – відносне зростання попиту на робочу силу, %; x_1 – відносне зростання чисельності населення у віці 25–44 років, %; x_2 – питома вага інвестицій в основний капітал у валовому доході (%); x_3 – відносне зростання реальної ставки заробітної плати (%).

З рівняння (3) видно, що домінуючим чинником попиту на ринку праці в Україні є чисельність населення у віці 25–44 років; вплив інвестицій в основний капітал значно менше, а вплив ставки заробітної плати в порівнянні з іншими чинниками моделі зовсім незначний. При цьому варіація значень демографічного чинника пов'язана з якістю трудового життя, тобто розподільними процесами, що детермінуються на інституціональному рівні; цей чинник є домінуючим також в моделі пропозиції праці (1).

Зв'язок між трудовим потенціалом і споживанням є достатньо очевидним. Зв'язок між споживанням і капіталізацією доходу такий же зрозумілий. Споживання важливе не тільки з погляду відтворення активних елементів продуктивних сил, але і з погляду обсягу індукованих інвестицій. Таким чином, не тільки через виробництво, але і через споживання виявляються зв'язаними трудовий потенціал і капітал. Проте якщо у виробництві цей зв'язок позитивний, то в споживанні відображаються всі інституціональні суперечності елементів продуктивних сил, а точніше – їх активного елементу і проекції капіталу в інституціональну площину, тобто капіталу як інституціонального феномена.

Як виразився Дж. М. Кейнс, «...капітал не являється некою замкнутою в себе субстанцією, которая существует как бы независимо от потребления»¹. Якщо вести мову про промисловий капітал, для того, щоб він міг рости, необхідне відповідне зростання сукупного попиту, базової компонентой якого є споживання як кінцева мета економічної діяльності.

Споживання як кінцевий етап життя продукту обумовлює необхідність нового виробничого циклу; при цьому важливо, щоб обидва елементи продуктивних сил зберігали здатність участі в цьому новому циклі. На перший погляд задача розподілу продукту з урахуванням їх відтворення представляється нескладною. Проте має місце суперечність між доходами капіталу і тим, що Маркс називав «продуктивним споживанням»². Звідси слідує визначення непродуктивного споживання по двох критеріях: по продуктах і по суб'єктах, що здійснюють споживання. Тобто з одного боку, це споживання продуктів, які не тільки не сприяють збільшенню продуктивної сили суспільства, але і ведуть до її зниження, а з другого боку – кінцеве споживання тих суб'єктів, які не відносяться до продуктивних сил ні в поточному періоді, ні в найближчій перспективі³. Джерелом і першого, і другого виду непродуктивного споживання є капітал не як сукупність засобів виробництва, а як форма суспільних відносин.

Здається очевидним, що саме продуктивне споживання повинне забезпечуватися в першу чергу, тобто кінцеве споживання активних елементів продуктивних сил, забезпечуюче їх відтворення і розвиток. Так, Дж. М. Кейнс однозначно формулює своє відношення до праці як єдиного чинника суспільного виробництва, відносячи до нього також і підприємницьку діяльність [7].

Безумовно, розширювальне визначення праці як активного чинника, що включає всі види людської діяльності, пов'язані з процесом суспільного виробництва, дозволяє чітко дистанціювати його від пасивного «учасника» цього процесу – капіталу; що стосується природних сил, задіяних у виробництві, їх активність прямує в потрібне русло також перетворюючою діяльністю людини. Можна зробити висновок, що існуюча структура факторних доходів є артефактом, що походить з свідомого і навмисного спотворення ролі праці, капіталу і природних сил в процесі суспільного виробництва. Походження цього артефакту пов'язане з функціонуванням інституту приватної власності як антагоніста інституту праці на рівні інституціональної матриці суспільства.

Отже, капітал є не тільки формою існування суспільного продукту, але і специфічною формою реалізації відносин власності, тобто інституціональним феноменом, що детермінує розподільні процеси і деформує, тим самим, структуру суспільного продукту, неминучим слідством чого є стиснення відтворювального споживання. Ідеться про персоніфікований капітал і його доходи, про яких писав Сильвіо Гезелль⁴.

Нетрудові доходи (рента, відсоток, прибуток) походять з тієї доданої вартості, яка створюється живою працею. Тому саме доходи від праці складають основу будь-якої економіки; саме цей факторний дохід забезпечує основну частину платоспроможного попиту, і саме цей дохід забезпечує відтворення активних елементів продуктивних сил, не говорячи вже про мотивацію до праці, яку ми розглядаємо як основний компонент трудового потенціалу суспільства.

Споживання є найчутливішим до рівня трудових доходів, тому, розглядаючи споживання, ми фактично ведемо мову про розподіл доходу між працею і капіталом. При цьому очевидний зворотний зв'язок між доходами праці і капіталу в економіці України (рис. 1) в окремих галузях приймає практично функціональний характер (коефіцієнт детермінації перевищує 0.9).

Для правильної розстановки акцентів при дослідженні проблеми розподілу доходу необхідно, в першу чергу, чітко визначити функції елементів продуктивних сил. Промисловий капітал як сукупність засобів виробництва виконує функцію підвищення продуктивності праці, і не має самостійного значення у відриві від активного елементу продуктивних сил. Його другорядна роль така очевидна, що парадоксальним представляється той факт, що насправді саме персоніфікований капітал є домінантним «суб'єктом» економіки, що диктує умови використання

¹ «Общая теория занятости, процента и денег», глава 8

² коли частина споживаного сукупного продукту найбезпосереднішим чином сприяє збереженню і зростанню продуктивної сили суспільства

³ по суб'єктах, що здійснюють кінцеве споживання

⁴ у своїй книзі «Естественный экономический порядок» він розглядає відсоток на капітал як «партнера ренти»

активного елементу продуктивних сил. У цій абсолютно неприродній ролі капітал виступає так же безглуздо, як і дитина, що диктує батькам правила поведінки.

Проте в цьому і виявляється інституціональна природа капіталу; очевидно, що ніякі «ринкові сили» не владні над ним; навпаки, він володіє ринковою владою, пропорційною його масштабам, що означає повну дисфункцію ринкового механізму у міру накопичення капіталу.

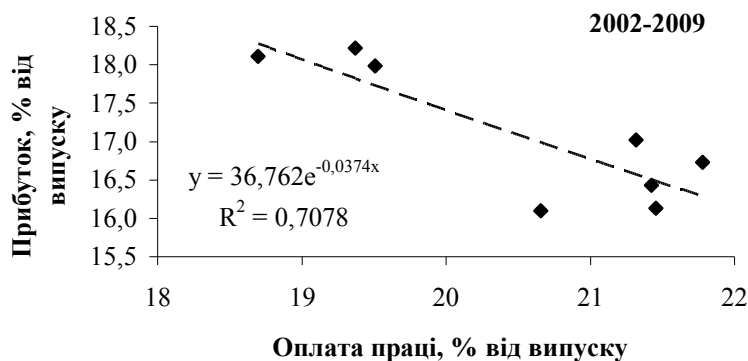

Рис. 1. Зв'язок між часткою прибули і питомою вагою оплати праці у валовому випуску (2002–2009 рр.) в Україні

Таким чином, з одного боку, промисловий капітал є упередженою працею – сукупністю засобів виробництва, і його функція – підвищення продуктивності праці. З другого боку, капітал є щось більше, ніж засоби виробництва: він є інституціональним феноменом, оскільки визначає «правила гри»: не тільки ролі і статуси суб'єктів, але і норми поведінки залежно від їх статусу по відношенню до нього. І його інституціональна природа знаходиться в діалектичній суперечності з його функціональною роллю.

Саме тут виявляється подвійність природи капіталу: у першому своєму (матеріальному) втіленні він виконує позитивну роль в суспільному виробництві; проте його інституціональна сутність представляє певну загрозу для нормального функціонування економіки, оскільки мотиви особистої вигоди інвесторів приводять до циклічності, криз і неповної зайнятості [7]⁵.

Якщо розглядати корисну функцію капіталу, то представляє інтерес той факт (рис. 2), що динаміка капіталоозброєності праці в Україні зворотним чином пов'язана з продуктивністю капіталу⁶ (коефіцієнт парної кореляції рівний $-0,691$).

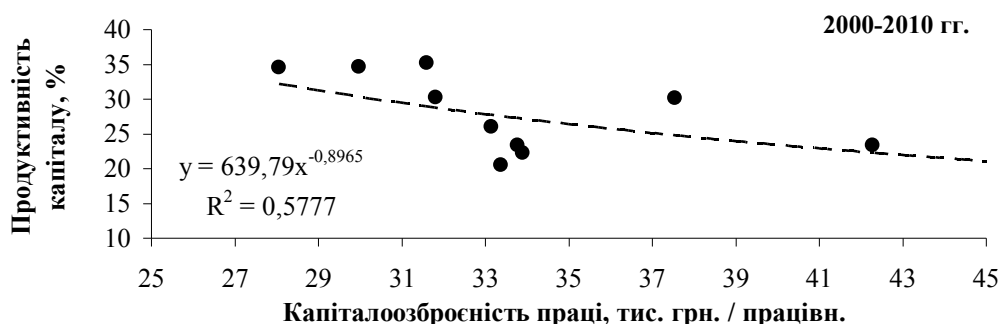

Рис. 2. Зв'язок капіталоозброєності праці і продуктивності капіталу в Україні за період 2000–2010 рр.

Це підтверджує припущення, що інституціональна природа капіталу знаходиться в діалектичній суперечності з його функціональною суттю; дійсно, якби такої суперечності не існувало, те зниження обсягів капіталу не могло б супроводжуватися зростанням його продуктивності. Убуваюча динаміка вартості основних фондів в Україні дає підставу стверджувати, що зростання доходів капіталу відбувається не завдяки зростанню його обсягів, а всупереч їх зниженню; це

⁵ Дж. М. Кейнс у книзі 4 «Побудження к інвестированию» своєї фундаментальної праці «Общая теория занятости, процента и денег» детально розглядає динаміку обсягу інвестицій залежно від граничної ефективності капіталу.

⁶ В даному випадку продуктивність капіталу розглядається як відношення ВВП до вартості основних засобів; цей показник не має нічого спільного з граничною ефективністю капіталу у визначенні Кейнса. Капіталоозброєність праці розраховується як відношення вартості основних засобів до чисельності зайнятого населення. Безумовно, що в різних галузях економіки України і капіталоозброєність праці, і продуктивність капіталу значно варіює

свідчить про те, що ефективність капіталу для інвесторів і для суспільства – це абсолютно різні поняття. Проте із зростанням ступеня зносу основних засобів номінальний ВВП в Україні за період 2000–2010 рр., згідно даним Держкомстату, парадоксальним чином росте (рис. 3), причому зв'язок практично функціональний (коефіцієнт парної кореляції рівний 0.931, а коефіцієнт детермінації рівний 0.9).

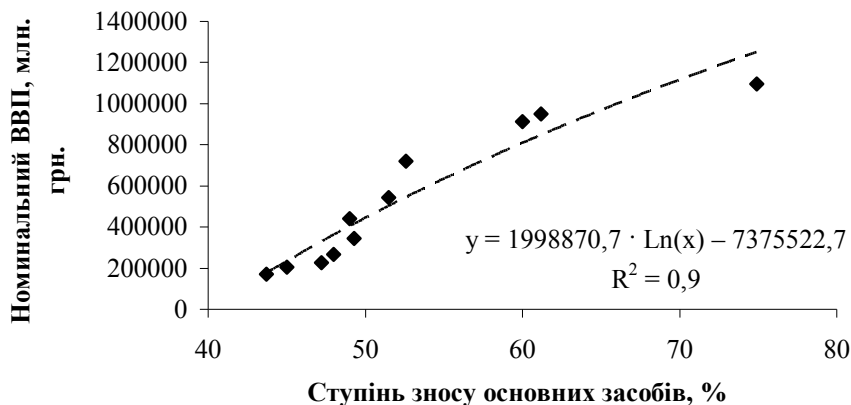

Рис. 3. Зв'язок між ступенем зносу основних засобів і номінальним ВВП в Україні за 2000–2010 рр.⁷

Для того, щоб подібний феномен міг бути пояснений зростанням рівня цін, останній повинен, як мінімум, бути ніяк не менше ступеня зносу основного капіталу; проте офіційний рівень інфляції значно нижче, що і демонструє крива на рис. 4, побудована вже для реальних значень ВВП (у цінах 1999 р.). Якщо ж розглядати період 2000–2008 рр. (тобто виключити дані 2009–2010 рр.), то крива рис. 4, як і крива рис. 3, описуватиметься логарифмічною функцією:

$$y = 328145,5 \cdot \ln(x) - 1091176,95$$

з коефіцієнтом детермінації 0.82, тобто по даним Держкомстату динаміка реальних значень ВВП позитивно пов'язана із ступенем зносу основних засобів в Україні.

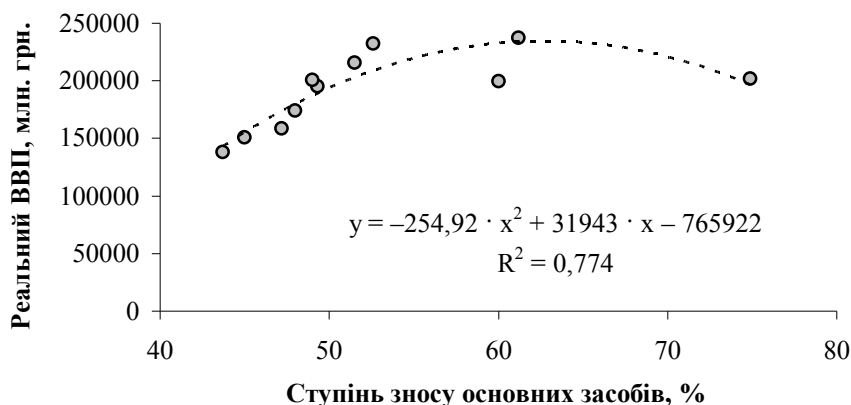

Рис. 4. Зв'язок між ступенем зносу основних засобів і реальним ВВП (у цінах 1999 р.) в Україні за 2000–2010 рр.

Витрати виробників, що збільшуються із зростанням зносу основних фондів, не можуть не відобразитися на вартості продукції; це означає, що зростання ВВП демонструє швидше зростання витрат, включених в ціни, ніж зростання обсягів випуску в натуральному виразі.

Таким чином, капітал демонструє певну стійку модель «поведінки», критерієм «правильності» якого в цій моделі є прибуток (відсоток); проблематика нетрудових доходів – ренти, відсотка і прибутку – розглядалася багатьма ученими. Сильвіо Гезелль став автором теорії «негативного відсотка» («вільних грошей»), а Дж. М. Кейнс розглядав ефтаназію рантьє як логічне завершення процесу накопичення капіталу, оскільки будь-який дохід від володіння ресурсами є слідством їх рідкості [7]. Експеримент Гезелля з «вільною валютою» у Верглі виявився вельми успішним, що

⁷ За даними Держкомстату України

краще за будь-які академічні міркування доводить негативну роль відсотка у сфері суспільного виробництва.⁸

Однієї з особливостей капіталу, обумовленою його інституціональною природою, є його здатність міняти форми (промисловий, фінансовий, комерційний і т.д.). Персоніфікований капітал функціонує в жорстких інституціональних рамках: він не може «змінити» внутрішньому принципу накопичення, не змінюючи при цьому своєї суті.

Тут слід зробити акцент на тому, що накопичення капіталу не є об'єктивним законом; розглядаючи його як прийнятну норму поведінки суб'єктів – власників капіталу, ми, тим самим, хочемо підкреслити його інституціональну природу; а будь-який інститут є «твором» соціуму. При цьому об'єктивну природу має тільки системоутворюючий інститут праці; він об'єктивний постільки, оскільки людське суспільство зобов'язане йому своїм виникненням. Вся решта інститутів з'явилася як більш менш легітимні способи реалізації або узгодження інтересів індивідів, тому їх природа і внутрішні правила і норми не мають об'єктивного характеру. Представляється очевидним, що істинне призначення соціальних інститутів полягає в узгодженні інтересів; якщо ж інститути сприяють реалізації інтересів однієї із сторін конфлікту в збиток не тільки іншій стороні, але і соціуму в цілому, то ми маємо справу з артефактами, що суперечать базовим принципам системної інтеграції суспільства.

Витіснення інституту праці означає заміну об'єктивних законів розвитку суспільства штучно створеними формальними негативними інститутами, в рамках яких реалізуються антисоціальні моделі поведінки окремих індивідів і груп.

Продовжуючи аналіз, слід зазначити, що жорстке інституціональне оформлене правило накопичення обумовлює гнучкість форм капіталу, забезпечуючу реалізацію цього принципу в змінних зовнішніх умовах. Це приводить до «перетікання» капіталу в невиробничі сфери, де існують значніші можливості накопичення.

Проблема балансу між споживанням і капіталізацією доходу не тільки зберігає свою гостроту, але і посилюється перетіканням капіталу в невиробничі сфери, накопиченням капіталу військово-промислового комплексу, криміналізацією капіталу в наркобізнесі, торгівлі людьми і т.д. Перерозподіл ресурсів суспільства в непродуктивну сферу саме по собі є небезпечною тенденцією; проте якщо продукт капіталу сприяє зниженню продуктивної сили соціуму, проблема зростає на порядок.

Висновки. Таким чином, розвиваючись як формальний негативний інститут, капітал виявляється все менш здатний виконувати свою основну початкову функцію підвищення продуктивності суспільної праці. Слід зазначити, що ця дисфункція є слідством приватної власності на засоби виробництва, перетворюючої капітал на самостійний інституціональний феномен.

Сучасні тенденції накопичення капіталу характеризуються зниженням частки промислового і зростанням частки фінансового капіталу, а також його зростаючою мілітаризацією і криміналізацією у світовому масштабі. У цьому найяскравіше виявляється суперечність між інституціональною природою капіталу і його функціональною роллю як елемента продуктивних сил.

Негативний вплив цих тенденцій на трудовий потенціал очевидний: основна функція капіталу – підвищення продуктивності суспільної праці – виконується все гірше; завдяки гнучкості форм капіталу все більша частина населення виявляється за рамками процесу суспільного виробництва або фізично винищується; накопичення капіталу зв'язане з скороченням відтворювального споживання. Найголовніше – як наслідок інституціоналізації капіталу виникає ілюзія його самодостатності, тобто здібності функціонувати незалежно від активного елемента продуктивних сил.

Література:

1. Бордьє П. Формы капитала / П. Бордьє // Экономическая социология.— 2002. — Т. 3. — № 5 (ноябрь). — С. 60–75.
2. Бузгалин А.В. «Постиндустриальное общество» – тупиковая ветвь социального развития / А.В. Бузгалин // Вопросы философии. — 2002. — № 5. — С. 26–43.
3. Геєць В.М. Інституційні перетворення і суспільний розвиток / В.М. Геєць // Економіка і прогнозування. — 2005. — № 2. — С. 9–36.
4. Дементьев В.В. Институциональная теория в Украине: направления исследований, особенности, перспективы / В.В. Дементьев // Научные труды ДонНТУ. — 2006. — № 103(1). — С. 17–31.
5. Доклад о развитии человека 2010. [20-е изд.] Реальное богатство народов: пути к развитию человека / Пер. с англ.; ПРООН. — М.: «Весь Мир», 2010. — 244 с.

⁸ Кейнс в «Общей теории занятости, процента и денег» відзначає заслугу Гезелля в створенні теорії «негативного відсотка».

6. Иноземцев В.Л. На рубеже эпох: Экономические тенденции и их неэкономические следствия: [Аутентичные тексты статей и рецензий 1998–2002 гг.] / В.Л. Иноземцев. — М.: «Экономика», 2003. — 776 с.
7. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. — М.: «Гелиос АРБ», 1999. — 352 с.
8. Поланьи К. Великая трансформация: политические и экономические истоки нашего времени / К. Поланьи. — СПб.: Алетейя, 2002. — 320 с.
9. Поланьи К. Экономика как институционально оформленный процесс // Западная экономическая социология: Хрестоматия современной классики. — М.: РОССПЭН, 2004. — С. 62–74.
10. Стиглиц Дж. Ю. Глобализация: тревожные тенденции [Пер. с англ.] / Дж.Ю. Стиглиц. — М.: Мысль, 2003. — 302 с.
11. Филиппова И.Г. Деформация институциональной матрицы в Украине / В.Г. Сумцов, И.Г. Филиппова // Збірник наукових праць СНУ ім. В. Даля. — № 17. — 2011. — С. 243–247.
12. Филиппова И.Г. Институциональная матрица: отказ от экономического детерминизма / И.Г. Филиппова // Вісник СНУ ім. В. Даля. — № 8 (162). — Ч. 1. — Луганськ, 2011. — С. 255–266.
13. Филиппова И.Г. Інфляція і перерозподіл доходу в Україні / И.Г. Филиппова, В.Г. Сумцов // Часопис економічних реформ: науково-виробничий журнал. — № 3. — 2011. — С. 10–17.
14. Филиппова И.Г. Концепція оцінки соціальної відповідальності бізнесу / И.Г. Филиппова, В.Г. Сумцов // Вісник СНУ ім. В. Даля. — № 2 (173). — Луганськ, 2012. — С. 155–163.
15. Филиппова И.Г. Макроэкономические модели в реальной экономике: монография / И.Г. Филиппова, В.Г. Сумцов, Г.С. Балахнин. — Луганск: изд-во ВНУ им. В. Даля, 2010. — 630 с.
16. Филиппова И.Г. Методологическая концепция анализа социально-экономических систем: монография / И.Г. Филиппова. — Луганск: изд. ВНУ им. В. Даля, 2012. — 264 с.
17. Филиппова И.Г. Модели рынка труда в Украине / И.Г. Филиппова, Г.С. Балахнин // Вісник СНУ ім. В. Даля. — № 11 (153). — Луганськ, 2010. — С. 261–266.
18. Филиппова И.Г. Праця в системі соціальних взаємодій / И.Г. Филиппова, В.Г. Сумцов // Вісник СНУ ім. В. Даля. — № 14 (168). — Луганськ, 2011. — С. 208–213.
19. Филиппова И.Г. Україна: моделі економічного зростання / В.Г. Сумцов, И.Г. Филиппова // Формування ринкової економіки: збірник наукових праць. — Спец. випуск: у 3 т. — Т. 3. — К.: КНЕУ, 2010. — С. 336–346.

Филиппова И.Г. ТРУД И КАПИТАЛ КАК ЭЛЕМЕНТЫ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНЫХ СИЛ

Статья посвящена анализу взаимоотношений трудового потенциала и капитала в аспекте воспроизводственных процессов и перспектив социально-экономического развития. Не только через производство, но и через потребление оказываются связанными трудовой потенциал и капитал. Однако если в производстве эта связь позитивна, то в потреблении отображаются все противоречия элементов производительных сил, а точнее – их активного элемента и капитала как институционального феномена.

Ключевые слова: труд, капитал, производительные силы, воспроизводственные процессы, экономический рост

I. Filippova LABOR AND CAPITAL AS ELEMENTS OF PRODUCTIVE FORCES

This article analyzes the relations between capital and labor in the aspect of reproductive processes and prospects of social and economic development. The labour and the capital are linked through the production and consumption. However, if this link is positive in the production, then all the contradictions between the elements of productive forces are displayed in the consumption, to be exact, the contradictions between the active elements of productive forces and the capital as an institutional phenomenon.

Keywords: labor, capital, productive forces, reproductive processes, economic growth